

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України
Колба Олександра Григоровича на дисертацію
Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним
правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні»,
представлену до захисту на здобуття ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 «Право»**

Ступінь актуальності обраної теми.

Тема дисертаційної роботи «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні» є надзвичайно актуальною в умовах трансформації фінансової системи держави, зростання криміналізації економічних відносин та посилення ризиків у небанківському фінансовому секторі. Кредитні спілки як соціально орієнтовані фінансові установи, що забезпечують доступ населення до фінансових ресурсів, відіграють важливу роль у розвитку малого підприємництва, підтримці домогосподарств і формуванні локальних економічних зв'язків. Водночас їх діяльність характеризується підвищеною вразливістю до фінансових зловживань, шахрайських схем, маніпуляцій із внесками членів та інших кримінально протиправних посягань.

Загострення криміногенної ситуації у фінансовій сфері пов'язане як із системними проблемами правового регулювання та інституційної координації, так і з наслідками повномасштабної збройної агресії проти України, що зумовила зростання фінансових ризиків, зниження платоспроможності населення, спрощення контрольних процедур і підвищення латентності правопорушень. За таких умов забезпечення належного рівня фінансової безпеки кредитних спілок, захисту прав їх членів і стабільності небанківського фінансового сектору загалом набуває не лише економічного, а й виразного кримінологічного та безпекового значення.

Актуальність дослідження також зумовлюється модернізацією законодавства у сфері фінансових послуг та передачею повноважень регулювання й нагляду за кредитними спілками до Національного банку України, що потребує наукового осмислення ефективності нових інституційних механізмів запобігання правопорушенням. Крім того, інтеграція України до європейського фінансового простору актуалізує необхідність гармонізації національних підходів до запобігання фінансовим кримінальним правопорушенням із міжнародними стандартами та кращими практиками.

Таким чином, обрана тема є своєчасною та соціально значущою, оскільки спрямована на формування науково обґрунтованої системи кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що відповідає сучасним викликам фінансової безпеки України.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Науковий рівень дисертаційного дослідження та опублікованих праць І. С. Панасюка відповідає встановленим вимогам до здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Дослідження виконано з дотриманням положень міжнародно-правових актів, зокрема з Кіотської декларації про зміцнення потенціалу у сфері запобігання злочинності та правосуддя (ухваленої на Чотирнадцятому Конгресі ООН з питань запобігання злочинності та кримінального правосуддя, м. Кіото, Японія, 2021 р.).

Також зміст дисертації узгоджується з положеннями національних стратегічних документів і державних програм, а саме: Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року (Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021), Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019), Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року (рішення Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку від 27.12.2019 р. № 797), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023). Робота виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету «Теоретичні засади підвищення ефективності кримінально-правового, кримінологічного та кримінально-виконавчого запобігання злочинності» (державний реєстраційний номер 0121U110768).

Результати дисертаційного дослідження отримали наукове визнання через публікацію п'яти наукових праць, серед яких три статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових з юридичних наук, дві тези наукових доповідей на науково-практичних заходах. Вони відображають наукову новизну обраної І. С. Панасюком теми.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. Дисертаційне дослідження за своїм змістом і науковим характером є однією з перших наукових досліджень в якій запропонований науковий підхід до реалізації низки праксеологічних задач щодо запобігання кримінальним правопорушенням й формування кримінологічної безпеки сфери діяльності кредитних спілок в Україні. У межах роботи запропоновано низку праксеологічних рішень, спрямованих на вдосконалення запобіжної діяльності в умовах модернізації правоохоронних та регуляторних органів, корупційної напруги.

Низка висновків і результатів, отриманих у процесі дослідження, характеризуються новизною та мають суттєве наукове і практичне значення, зокрема:

– розроблено комплекс заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що ґрунтується на системі кримінально-правових норм, які регламентують відповідальність за

правопорушення у сфері надання фінансових послуг, узагальнених кримінологічних характеристиках (кількісні, якісні показники злочинності; детермінанти їх вчинення; особливості особи правопорушника), а також на диференційованих заходах реагування на загальносоціальному та спеціально-кримінологічному рівнях, із визначенням і впровадженням у діяльність уповноважених інституцій комплексу науково обґрунтованих інструментів (управлінських рішень, методик, практичних рекомендацій), спрямованих на системний моніторинг небанківського фінансового сектору, виявлення та усунення (нейтралізацію, мінімізацію або послаблення негативного впливу) криміногенних чинників і забезпечення на цій основі ухвалення уповноваженими суб'єктами ефективних запобіжних правових й регуляторних рішень;

– визначено специфічні прояви протиправного використання кримінальних протиправних технологій у діяльності кредитних спілок: формування стійкого злочинного осередку всередині або навколо кредитної спілки, залучення посадових осіб і пов'язаних осіб до протиправної діяльності, використання закритих каналів комунікації; маскування незаконної фінансово-господарської діяльності шляхом створення пов'язаних або фіктивних суб'єктів, підроблення фінансової та звітної документації, використання іноземних юрисдикцій усупереч встановленим обмеженням; використання кредитних продуктів і внутрішніх фінансових операцій кредитної спілки як інструментів прикриття для легалізації (відмивання) доходів та незаконного виведення активів; перетворення акумульованих коштів членів кредитної спілки у ліквідні ресурси з порушенням цільового призначення; корупційне забезпечення протиправної діяльності та приховане інформаційно-технічне супроводження з метою уникнення державного нагляду й контролю;

– запропоновані стратегічні напрями мінімізації криміногенних ризиків і загроз у сфері діяльності кредитних спілок із практичною реалізацією в Концепції забезпечення безпеки кредитних спілок до 2035 р., спрямовані на формування кримінологічно безпечного середовища функціонування таких фінансових установ, захист прав і законних інтересів споживачів фінансових послуг, забезпечення фінансової стабільності держави в умовах воєнного стану, виявлення порушень і відшкодування завданої шкоди шляхом упровадження ризик-орієнтованої моделі регулювання та нагляду, реалізації кримінологічних заходів запобігання порушенням;

– науково доведено доцільність нормативно-правового регулювання управління фінансовими ризиками та захисту активів в діяльності кредитних спілок; прийняття Закону України «Про запобігання правопорушенням у небанківському фінансовому секторі та фінансові розслідування» й формування інституту фінансових детективів, підзвітних НБУ, з наданням їм повноважень щодо виявлення правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок шляхом проведення контрольно-аналітичних і ревізійних заходів із подальшим інформуванням правоохоронних органів за підслідністю; упровадження регіональних міжвідомчих робочих груп за участю кредитних

спілок на базі їх професійних об'єднань із завданнями координації взаємодії з правоохоронними органами, обміну апробованими практиками фінансового контролю, аналізу звітності з метою виявлення фінансових зловживань;

– обґрунтований системно-функціональний підхід до практичної реалізації спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок у вигляді: (1) регуляторної діяльності НБУ, що охоплює коригувальні заходи та заходи впливу, раннього втручання, спрямованих на своєчасне виявлення порушень законодавства про фінансові послуги; (2) правоохоронної діяльності – здійснення уповноваженими органами запобіжних заходів на основі інформаційно-аналітичного забезпечення, результатів регуляторної діяльності та міжнародної взаємодії; (3) громадського контролю як системної діяльності професійних об'єднань кредитних спілок, громадськості спрямованої на підвищення прозорості, підзвітності та недопущення фінансових зловживань.

До концептуальних напрацювань, що заслуговують на увагу, належать уточнення щодо систематизації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок з розподілом за способом вчинення на прості (учинення дій, що передбачені однією кримінально-правовою нормою) та складні (учинення сукупності споріднених і супутніх кримінальних правопорушень проти власності – ст. 190, 191, 192 КК України; у сфері господарської діяльності – ст. 205-1, 206-2, 209, 212, 222 КК України; проти авторитету органів державної влади – ст. 358 КК України; у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку – ст. 361–363-1 КК України; у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг – ст. 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України).

У межах дисертації окреслено перспективні напрями подальших наукових пошуків, зокрема: наукове осмислення загальносоціальних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок як системи, спрямованої на забезпечення кримінологічної безпеки (зміщення акценту з об'єкта посягання – кримінальних правопорушень на об'єкт захисту – сферу діяльності кредитних спілок, за якого кримінологічні заходи запобігання виступають інструментом досягнення стану безпеки небанківського фінансового сектору), а також мінімізацію фінансових ризиків шляхом реалізації заходів запобігання спрямованих на виявлення порушень, поновлення порушених прав членів кредитних спілок і відшкодування завданої шкоди; обґрунтування доцільності створення Служби небанківських фінансових розслідувань при НБУ як спеціалізованого інституційного суб'єкта з функціями фінансової розвідки, спрямованого на своєчасне виявлення, документування та перекриття схем шахрайства й інших кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, запобігання переведенню незаконно одержаних коштів на підконтрольні банківські рахунки, у тому числі за кордоном, а також забезпечення відшкодування завданих збитків і поновлення порушених прав

споживачів фінансових послуг; праксеологічні шляхи застосування методу «кримінологічної розвідки» як стратегічного інструменту запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок, що передбачає формування системи інформаційно-аналітичного забезпечення на основі небанківського економіко-правового аналізу, упровадження аналітично керованої моделі безпекової діяльності, яка ґрунтується на використанні методів кримінального аналізу в реальних умовах виконання кримінологічних завдань, визначенні індикаторів фінансових ризиків, оцінюванні їх криміногенного потенціалу та прогнозуванні впливу на вчинення протиправних дій

Таким чином, дисертація Панасюка Івана Сергійовича виконана на високому науково-методичному рівні, містить низку теоретичних і практичних новацій, відповідає вимогам до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а її основні положення є логічно послідовними, аргументованими та такими, що мають вагомe практичне значення в умовах сучасної кримінологічної політики України.

Наукова обґрунтованість отриманих результатів, наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість результатів дослідження, положень та висновків дисертаційної роботи Панасюка Івана Сергійовича не викликають жодних зауважень. Вони логічно витікають із тексту дисертаційного дослідження та базуються на власних судженнях автора, зібраних матеріалах, їх аналізі та узагальненні. Подані пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства України оформлені належним чином, мають важливе теоретичне та практичне значення.

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 55 вироків щодо кримінальних правопорушень вчинених у сфері діяльності кредитних спілок за ст. 190, 191, 205-1, 209, 358, 364, 364-1, 365-2, 366, 367 КК України, з усіх регіонів України; зведені дані анкетування 367 респондентів (45 слідчих та 85 оперативних працівників Національної поліції; 74 детективів Бюро економічної безпеки, 55 працівників НБУ, 73 членів діючих кредитних спілок, 35 членів Всеукраїнської асоціації кредитних спілок); аналітичні звіти та узагальнення НБУ, Держфінмоніторингу, Державної судової адміністрації, Національної поліції, Офісу Генерального прокурора, а також міжнародних організацій правоохоронного спрямування (Financial Action Task Force – FATF, The Asia/Pacific Group – APG; Євразійська група з протидії легалізації злочинних доходів – ELP).

Рівень виконання поставленого наукового завдання, оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Застосування належного методологічного підходу (комплекс загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання) забезпечило наукову обґрунтованість, системність і достовірність отриманих результатів. Зокрема, у роботі використано такі

методи: діалектичний метод – для дослідження сфери діяльності кредитних спілок у динаміці соціально-економічних трансформацій, виявлення взаємозв'язку між економічною та кримінологічною безпекою, а також аналізу процесів формування і реалізації системи запобігання кримінальним правопорушенням у цій сфері; історико-правовий метод – під час з'ясування генезису законодавства та стану наукових досліджень щодо запобігання порушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні; формально-логічний (догматичний) метод – для визначення поняття та класифікації кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, а також формування їх кримінологічної характеристики; компаративістський метод – з метою узагальнення іноземного досвіду запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок та оцінки можливостей його імплементації у вітчизняну регуляторну, правоохоронну практики; системно-структурний метод – для аналізу стану, тенденцій і детермінант кримінальних правопорушень у сфері діяльності кредитних спілок, а також для побудови цілісної системи заходів запобігання; метод моделювання – у процесі визначення стратегічних загальносоціальних і розроблення спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок; метод контент-аналізу – для опрацювання матеріалів кримінальних проваджень, результатів анкетування та інших емпіричних даних з подальшою інтерпретацією отриманих результатів; статистичний метод – для аналізу офіційної звітності регулятора та низки правоохоронних органів України й світу.

Застосування зазначених методів дозволило отримати науково обґрунтовані результати щодо кримінологічних засад запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в умовах воєнного стану, а також розробити низку практично значущих рекомендацій щодо підвищення ефективності діяльності державних інституцій за таким напрямом.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Сформульовані і аргументовані у дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані у: *практичній діяльності* – при розробленні й удосконаленні відомих нормативно-правових актів, підготовці методичних рекомендацій з питань організації запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок; *освітньому процесі та науково-дослідній роботі* – під час підготовки лекцій, навчальних і практичних посібників, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з кримінології, кримінального права, а також при проведенні різних видів занять із відповідних дисциплін у процесі підготовки бакалаврів та магістрів за спеціальністю D8 «Право» та в системі підвищення кваліфікації працівників органів правопорядку.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому. Дисертаційна робота І. С. Панасюка складається з анотації, переліку умовних позначень,

вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (226 найменувань на 23 сторінках) та двох додатків на п'яти сторінках. Повний обсяг дисертації становить 233 сторінки, із них основний текст дисертації – 205 сторінок. У цілому дисертація являє собою системне, цілісне та комплексне дослідження, в якому відповідно до обраної мети і завдань здійснено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення наукового завдання. Усі розділи роботи логічно поєднані й відбивають головну, на думку опонента, національно-правову ідею, а саме запобігання кримінальним правопорушенням.

Проведене здобувачем дослідження є завершеним, його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані теоретичні положення, пропозиції до законодавства, практичні рекомендації, що розкривають зміст предмету дослідження.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці. Отримані Панасюка Іваном Сергійовичем результати дисертаційного дослідження щодо запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок рекомендуються для використання у діяльності закладів вищої освіти, в науково-дослідних розробках установ й організацій, дослідниками при написанні статей та монографій, плануванні досліджень за даним напрямом.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи наукову роботу І. С. Панасюка, необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. Суспільна небезпека будь-якого кримінального правопорушення значною мірою визначається характеристиками і властивостями особи злочинця. Автором надано кримінологічну характеристику особи правопорушника у сфері діяльності кредитних спілок, що дало змогу окреслити типові ознаки, а також здійснена їх систематизація на внутрішні, юридичні особи-члени кредитної спілки, зовнішні, регулятор та інші – асоційовані; посередницькі. Під час, прилюдного захисту, бажано було б надати характеристику асоційованим та посередницьким учасникам кредитної кооперації.

2. У дисертації аргументовано звертається увага на фрагментарність функцій запобігання кримінальним правопорушенням у небанківському фінансовому секторі, зокрема у сфері діяльності кредитних спілок, а також на відсутність цілісного інституційного механізму координації дій між регулятором і правоохоронними органами. Тому, дискусійною є пропозиція щодо створення спеціалізованої служби небанківських фінансових розслідувань, оскільки вона потребує додаткового обґрунтування з точки

зору її місця в системі органів публічної влади, співвідношення повноважень із Національним банком України, органами досудового розслідування та іншими суб'єктами фінансового контролю.

Такі зауваження і побажання, зрозуміло, не вичерпують полеміки й щодо інших положень і висновків дисертанта, яка, очевидно, буде продовжена під час захисту. Вони носять локальний, переважно дискусійний характер і, в цілому, не впливають на позитивну оцінку дисертаційного дослідження.

Відсутність порушень академічної доброчесності. У ході вивчення як дисертаційного дослідження, так і наукових публікацій, фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертаційна робота Панасюка Івана Сергійовича є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

1. Дисертаційна робота Панасюка Івана Сергійовича на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримано науково обґрунтовані результати, що відрізняються новизною в постановці і вирішенні кримінологічних задач в умовах чинного законодавства з визначенням шляхів розв'язання низки фундаментальних і прикладних завдань забезпечення кримінологічної безпеки в небанківському фінансовому секторі України.

2. Дисертація «Запобігання кримінальним правопорушенням у сфері діяльності кредитних спілок в Україні» за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значимістю здобутих результатів відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261 (із змінами), наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) і «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (Постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44), а її автор – Панасюк Іван Сергійович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

професор кафедри кримінального права та процесу
Державного податкового університету,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України

Олександр КОЛБ